

Федорова М.А. Виховання працелюбності як особистісної цінності у дітей дошкільного віку у процесі трудової діяльності // Духовно-моральне виховання і професіоналізація особистості: виклики ХХІ століття. Матеріали VII Міжнародної науково-методичної конференції / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ – Вінниця, 2010. – С. 186 – 190.

УДК 371027

М. А. Федорова

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВИХОВАННЯ ПРАЦЕЛЮБНОСТІ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ ЦІННОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статье анализируется понятие «трудолюбие» в психолого-педагогической литературе, рассматриваются подходы к определению этого понятия, подается содержательная структура трудолюбия как качества личности. Также обосновываются педагогические условия воспитания трудолюбия у детей дошкольного возраста в условиях детского сада. В статье анализируются основные направления работы воспитателя по формированию трудолюбия у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: ценности, трудолюбие, цель трудовой деятельности, социальные мотивы трудовой деятельности, трудовые умения и навыки, оценка результата трудовой деятельности.

The article examines the concept of "diligence" in the psychological-pedagogical literature, the approaches to the definition of this concept, content structure served as the personal qualities of diligence. Also substantiates pedagogical conditions of education diligence in preschool children in a kindergarten. The article analyzes the main trends of the teacher on the formation of hard work in preschool children.

Key words: values, hard work, the purpose of employment, social motives of work, labor and skills, evaluation of work.

У Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» відзначено, що однією з базових цінностей, що підлягають формуванню у перші роки життя дитини є працелюбність. Завданням нашої статті є окреслення сутності поняття «працелюбність» у гуманітарних науках та обґрунтування основних напрямів її виховання у дошкільному віці.

У наукових джерелах існують різні підходи стосовно трактування поняття «цінності». У філософії «цінність» використовується як поняття, з допомогою якого характеризується соціально-історичне значення певних явищ дійсності для суспільства, індивідів [5, 512]. Подібне визначення зустрічається й у психології. Цінність використовується як поняття для позначення об'єктів, явищ та їх властивостей, а також абстрактних ідей, що уособлюють у собі суспільні ідеали і виступають завдяки цьому як еталон належного [4, 442].

У ряді інших джерел цінності розуміються як «загальні норми та принципи, що визначають спрямованість людських вчинків»; як «будь-які об'єкти (у тому числі й ідеальні), що мають важливе значення для суб'єкта (індивіда, групи, етносу)» [3, 280].

У широкому розумінні у ролі цінностей можуть виступати не тільки абстрактні привабливі ідеї, а й стабільно важливі для людини матеріальні блага. У вузькому розумінні під цінностями розуміють, як правило, духовні ідеї, що вміщуються в поняттях, мають високий ступінь узагальнення і усвідомлюються особистістю в процесі засвоєння культурного досвіду людства.

Виділяють три форми існування цінностей. По-перше, цінності виступають як суспільні ідеали, в яких концентруються абстрактні уявлення про атрибути належного у різних сферах суспільного життя. Це можуть бути як загальнолюдські (краса, добро, справедливість, істина) так і конкретно-історичні (рівність, демократія) цінності. По-друге, цінності постають у формі об'єктів матеріальної або духовної культури, у людських вчинках, що є втіленням ідеалів суспільства. І, нарешті, цінності є складовою психологічної структури особистості і відображаються у свідомості у вигляді ціннісних орієнтацій.

Багаточисленні дефініції базових цінностей дають можливість розділити їх на дві основні групи: термінальні цінності (відображають те, що найбільш бажано, емоційно привабливо для людини, здатне описати ідеальний стан її буття: свобода, безпека, сенс життя, достаток) та інструментальні цінності (відображають емоційно привабливий характер поведінки або дій: відповідальність, чесність, стриманість, працелюбність). З функціональної точки зору термінальні цінності виступають як критерії оцінки і мети діяльності, і допустимих способів її досягнення, у той час як інструментальні цінності дозволяють оцінити тільки характер поведінки та вчинків особистості.

З давніх часів працелюбність вважалася однією з найважливіших особистісних цінностей. І це природно, оскільки праця завжди постає як важливий фактор життєдіяльності людей, джерело матеріального і духовного багатства суспільства.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити основні підходи стосовно визначення поняття «працелюбність»:

- працелюбність як звичка або риса характеру, що виявляється у певних стереотипах поведінки (А.Ахматов, М.Семикін, В.Чебишева та ін.);
- працелюбність як потреба у праці, як ставлення, почуття (Г.Смірнов, В.Турченко, В.Абілов та ін.);
- працелюбність як особистісна якість (Д.Сергеева, Л.Снігур, І.Стогній, П.Чернецов та ін.)

У нашому дослідженні ми підтримуємо підхід, відповідно до якого працелюбність визначається як особистісна якість, що полягає у позитивному ставленні людини до процесу трудової діяльності і виявляється в активності, ініціативності, відповідальності, захопленості і задоволеності самим процесом праці [4, 411].

За твердженням П.Чернецова, змістова структура працелюбності як особистісної якості може бути представлена у вигляді сукупності компонентів: пізнавального (наявність уявлень та знань щодо трудової діяльності та прагнення до їх вдосконалення); емоційно-вольового (бажання і готовність працювати, очікування успіху, почуття радості, насолоди від праці, бажання і вміння долати труднощі, переносити втому заради досягнення поставленої мети); практичного (сформованість трудових умінь і навичок, які визначають бажання працювати, усвідомлено формулювати та розв'язувати трудові завдання) [6, 15].

Виховання працелюбності як особистісної якості починається у дошкільному віці і вимагає створення відповідних педагогічних умов у ДНЗ.

1. Емоційно-позитивна атмосфера у дитячій групі. Діти повинні бачити, що дорослі працюються із задоволенням, не скаржаться на труднощі, радіють позитивному результату. Позитивну атмосферу створюють і вручення нагород, обговорення результатів праці.

2. Узгодження впливів ДНЗ і сім'ї при організації процесу трудового виховання дітей. Реалізація цієї умови забезпечується цілеспрямованою роботою вихователя з батьками за такими напрямками: ознайомлення батьків із завданнями, змістом і методами трудового виховання дітей у дитячому садку; надання вихователем допомоги в організації трудового виховання в умовах сім'ї (допомогти визначити зміст праці дитини в родині, ознайомити батьків з методами і прийомами керівництва працею дітей, вивчати особливості взаємовідносин в сім'ї та розкривати батькам їх вплив на формування працелюбності); вивчення, узагальнення і поширення передового досвіду сімейного трудового виховання; залучення батьків до трудової діяльності у ДНЗ.

3. Наявність матеріальної бази і відповідного обладнання, якого має вистачати для всіх дітей. Також обладнання має відповідати за розмірами, кольором, матеріалом віку дітей.

4. Посильність дитячої праці. Для визначення оптимального навантаження на дитину педагогу необхідно враховувати ряд факторів:

- а) фізичний розвиток дитини, зокрема розвиток серцево-судинної та дихальної систем;
- б) тип вищої нервової системи;
- в) рівень сформованості трудових умінь і навичок, необхідних для виконання поставлених завдань;
- г) привабливість праці (неприваблива праця спричинює швидко відмову дитини виконувати поставлене завдання);
- д) форму організації процесу трудового виховання (так, ігрова діяльність значно підвищує працездатність дитини);
- е) тривалість та інтенсивність трудових дій, оскільки існує залежність між інтенсивністю праці та тривалістю трудових процесів (Р. С. Буре).

Також встановлено, що швидко втомлюваність дитини викликають монотонність та тривалість роботи, статична поза, мала амплітуда рухів (А.Тулєгорова).

5. Систематичність дитячої праці. Говорячи про систематичність, необхідно мати на увазі обов'язковість і частоту включення кожної дитини у різні види праці. Систематичність включення дітей до господарсько-побутової праці передбачає регулярне їх залучення до чергування та виконання доручень. При цьому доручення мають відображати різні аспекти життєдіяльності дошкільника: доручення, пов'язані з організацією ігрової діяльності; доручення, пов'язані з участю у побутовій праці; доручення, пов'язані з організацією навчальної діяльності та спрямовані на допомогу малюкам.

Систематичність включення дітей у працю в природі забезпечується, перш за все, правильним підбором рослин (А. Г. Дормідор): а) рослини повинні бути невибагливими, щоб дошкільники не докладаючи значних зусиль могли зібрати хороший врожай; б) бажано, щоб деякі рослини були скоростиглими: це скорочує терміни досягнення результату, а повторні їх посіви сприятимуть закріпленню трудових умінь; в) овочеві культури повинні відрізнятися одна від одної періодом проростання насіння і термінами вегетації, що дозволить найбільш оптимально розподілити в часі весь обсяг весняно-літніх польових робіт; г) посів насіння рослин, що мають тривалий період проростання (морква, шавель, петрушка тощо), доцільно проводити під зиму, що дає можливість продовжити терміни роботи дітей на городі.

6. Врахування індивідуальних особливостей, інтересів. Не можна примушувати дитину працювати. Педагогічна майстерність вихователя і полягає у тому, щоб створити такі умови, щоб дитина сама захотіла працювати [2, 17-19].

У роботі вихователя, спрямованої на формування працелюбності, можна умовно виділити такі етапи: 1) формування умінь формулювати мету трудової діяльності, планувати її та оцінювати результати; 2) формування соціальних мотивів трудової діяльності; 3) формування умінь та навичок трудової діяльності.

I етап. Формування умінь формулювати мету трудової діяльності, планувати її, контролювати та оцінювати результат.

Загальновідомо, що у дошкільному віці поступово розвиваються всі компоненти трудової діяльності, зокрема уміння формулювати мету діяльності, планувати та організувати її, контролювати та адекватно оцінювати результат.

Діти молодшого дошкільного віку ще не здатні сформулювати мету трудової діяльності. Це робить педагог. За спеціально організованої роботи старші дошкільнята самі формулюють мету праці, проте роблять це лише у звичних ситуаціях. При зміні умов малюкам ще необхідно допомогти визначити порядок трудових дій.

Здатність дітей самостійно ставити мету діяльності найбільш успішно розвивається в таких видах праці, де є матеріальний результат: робота в квітнику, на городі, вироблення іграшок та поробок з паперу, природного матеріалу. Умовами розвитку вміння формулювати мету трудової діяльності є її доступність розумінню дитини, уявлення передбачуваного результату, посильність і близькість її досягнення.

Важливим компонентом трудової діяльності, який розвивається у дошкільному віці є здатність планувати трудову діяльність, що передбачає формування умінь підібрати необхідні інструменти і матеріали для роботи, підготувати зручне робоче місце, намітити логічну послідовність дій і способи їх здійснення.

Загалом, планування дітьми-дошкільниками трудової діяльності має ряд особливостей: дитина планує лише процес виконання роботи, не включаючи попередню її організацію (підготовка робочого місця та підбір матеріалів); плануванню дошкільника властива схематичність (дитина планує лише основні етапи роботи, а не способи їх виконання).

У зв'язку з цим, при формуванні у дітей уміння планувати свою роботу доцільно використовувати такі послідовність дій:

- а) формування трудових умінь на основі показу і пояснення їх вихователем;
- б) застосування трудових умінь у самостійній діяльності у незмінних умовах;
- в) застосування накопиченого досвіду в нестандартних умовах.

При цьому, якщо у молодшому дошкільному віці вихователь планує трудові дії разом з дітьми, то у старших групах він залучає дітей до самостійного планування, коли діти самі розповідають всі етапи роботи.

Важливим у становленні компонентів трудової діяльності є формування навичок самоконтролю, які передбачають зіставлення трудових дій і отриманого результату зі зразком, з поставленою метою та вимогами. У практиці виховання (А. П. Усова, В. Г. Нечаєва, С. І. Радіна, Л. А. Пен'євская та ін.) розкрито деякі особливості прояву самоконтролю у дітей, що є надзвичайно важливим для визначення умов та методів його формування:

1. Як правило, більшість дітей перевіряють свою роботу після завершення, а не в процесі її, хоча саме регулярний контроль найбільш ефективний. Це пояснюється відсутністю потреби перевірити виконану роботу.

2. Часто діти не вміють виявити помилки, через що залишають їх не виправленими.
3. Діти краще контролюють роботу інших, ніж свою.
4. Словесне планування у дошкільнят відстає від практичного.

У зв'язку з цим доцільно запропонувати такі методичні прийоми формування умінь самоконтролю діяльності.

1. Переконання в необхідності самоконтролю, як способу уникнути помилок.
2. Показ і пояснення вихователем дій, за допомогою яких можна проконтролювати власну діяльність.
3. Залучення дітей до поетапного контролю, для чого робота попередньо розбивається педагогом на певну кількість частин (О. Аніщенко) [1].

II етап. Формування суспільних мотивів трудової діяльності у дошкільному віці.

Загальновідомо, що у трудовій діяльності дітей молодшого дошкільного віку приваблює зовнішня сторона праці (спільна з дорослим діяльність, привабливі матеріали, знаряддя праці). У старших дошкільнят все більшого значення набувають мотиви суспільного характеру. Загалом, трудова діяльність у дошкільному віці може визначатися різними мотивами: привабливість майбутньої роботи (пропозиція зробити іграшку на новорічну ялинку з яскравих матеріалів); прагнення дитини отримати схвальну оцінку дорослого; мотиви самоствердження (діти прагнуть брати участь у тих справах, в успішності яких вони впевнені); інтерес до спільної з дорослим або однолітками діяльності; пізнавальні інтереси (в процесі праці діти знайомляться з різними матеріалами та їх властивостями, дізнаються про особливості рослин, спостерігають за їх розвитком тощо). У виховному аспекті надзвичайно важливим є допомогтися переваги суспільних мотивів трудової діяльності над егоїстичними мотивами, мотивами особистої користі або зовнішньої привабливості. У дошкільному віці суспільні мотиви діяльності поки що виявляються в елементарних формах, як прагнення зробити щось корисне близькій людині (малюкові, мамі, другу).

Підтверджено, що незважаючи на те, що дошкільники володіють знаннями про соціально-моральні норми поведінки у різноманітних ситуаціях, все ж поки що ці знання не реалізуються у відповідних діях та вчинках дитини.

У педагогічній літературі вченими-дослідниками (Я.Неверович, В.Нечаєва, Д.Сергєєва) запропоновано ряд методичних прийомів, що сприяють формуванню у дошкільників соціальних мотивів діяльності.

1. Вихователь повинен забезпечити усвідомлення дитиною зв'язку між запропонованим соціальним мотивом і змістом роботи, яку вона повинна виконувати (Я. Неверович). Якщо такий зв'язок дитиною не усвідомлюється, то вона починає діяти під впливом інших мотивів (робота з привабливими матеріалами, спільна з однолітками діяльність тощо) або відмовляється від роботи.

2. Дієвість суспільного мотиву залежить і від того, наскільки враховуються бажання, інтереси, вікові особливості дітей.

3. При становленні суспільних мотивів трудової діяльності важливо впливати не тільки на свідомість дитини (пояснення доцільності, необхідності запропонованих дій), а й на емоційно-почуттєву сферу (дати можливість дитині відчувати майбутню радість від особистої участі у корисній справі).

4. В процесі виконання роботи вихователю необхідно продумати прийоми, що сприятимуть активізації суспільних мотивів діяльності: нетривалі бесіди перед роботою та в процесі її.

5. Дошкільнят, які не виявляють у власній діяльності суспільні мотиви, доцільно залучати до спільної з дорослим суспільно значущою діяльністю, підкреслювати важливість такої роботи для оточуючих та позитивно оцінювати її [2, 27-30].

III етап. Формування трудових умінь і навичок у дошкільному віці.

У ранньому віці дитина оволодіває предметно-маніпулятивною діяльністю у процесі якої пізнає якості та властивості предметів, їх призначення, навчається користуватися цими предметами, наслідуючи рухи дорослих.

Трудові уміння починають інтенсивно формуватися у дошкільному віці. Так, І.Сеченов виділяв п'ять умов, важливих для формування трудових умінь: а) анатомофізіологічна зрілість руки; б) розвиток рухів рук і очей (рухи руки здійснюються під контролем зору); в) розвиток здатності наслідувати дію, що показується; г) розвиток умінь порівнювати, розрізняти рухи і оцінювати їх якість, відрізняти правильне від неправильного; д) розвиток умінь встановлювати зв'язки між характером рухів і отриманим результатом.

Природно, що на початкових етапах формування трудових умінь дитина відчуває значні труднощі, що вихователь повинен враховувати у своїй діяльності.

Так, при здійсненні трудової операції увага дитини спрямована на результат дії, а не на спосіб її виконання, тому вона допускає багато помилок, що призводить до низької якості роботи. Навіть після багаторазового спостереження за трудовими діями дорослого, діти часто відтворюють їх неправильно. У цьому зв'язку вихователю необхідно пам'ятати, що важливо переключити увагу дітей з результатів дії на спосіб її виконання і характер рухів.

Також для дітей дошкільного віку характерним є відсутність або недосконалість зорово-кінестетичного контролю за здійсненням рухів. Часто їм важко фіксувати поглядом рухи обох рук, стежити за якістю рухів та у разі необхідності їх коригувати. У зв'язку з цим важливо своєчасно розвивати у дітей зорово-кінестетичний контроль, що сприяє автоматизації дій.

І нарешті, діти дошкільного віку ще не вміють порівнювати і розрізняти особливості рухів, відрізняти правильні від неправильних. Навіть після первинного показу і пояснення вихователем трудових дій, діти не можуть відтворити їх характер, ритм і допускають помилки. Через це у роботі вихователю важливо пам'ятати, що при первинному формуванні трудових умінь методи показу і пояснення потрібно використовувати неодноразово [2, 30-34].

Проведена робота дозволила зробити висновки, що розроблені методичні рекомендації виявилися ефективними і дозволяють оптимізувати процес виховання працелюбності у дітей дошкільного віку.

Література.

1. Воспитание дошкольника в труде / В.Г.Нечаева, Р.С.Буре, Л.В.Загик и др.; Сост. Р.С.Буре; Под ред. В.Г.Нечаевой. – М.: Просвещение, 1983. – 207 с.
2. Сергеева Д.В. Воспитание детей дошкольного возраста в процессе трудовой деятельности: Учебное пособие по спецкурсу для студентов пед. Институты по спец. № 2110 «Педагогика и психология (дошк.)». – М.: Просвещение, 1987. – 96 с.
3. Психологічний словник / За ред. В.І. Войтко. – 1-ше вид., - К.: Муз. Україна. – 1982. – 290с.
4. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990.- 494с.
5. Філософія. Підручник / За заг. ред. Горлача М., Кременя В., Рибалка В. – Харків: Консум, 2000. – 672с.
6. Чернецов П.И. Трудолюбие как социально-педагогическая проблема. Методологические основы его воспитания Вестник Челябинского университета: Сер. 124. Педагогика. Психология Челябинск: ЧелГУ, 2001. 1 (3). С. 13-31.

Відомості про автора:

Федорова Марія Анатоліївна

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Кандидат педагогічних наук

Доцент

Доцент кафедри дошкільного вихованні і педагогічних інновацій

10024, Житомир, вул. Шевченка 100, кв. 99

Телефон: 80412-33-95-40, 067-274-61-69